

ב. אפילו הגיעו לגיל מצוות, הואיל ולא הגיעו לכלל דעת שיוכלו להתעסק בממונם כשאר כל אדם — בכלל 'יתומים' לענין זה (תרומת הדשן; ב"י ורמ"א).

דפים ע — עא

קסז. האם מותר ללוות ולהלוות לנכרי ולגר תושב ברבית?

שנינו: לווים ומלוים את העכו"ם ברבית. וכן בגר תושב. לפי לשון אחת בדברי רב הונא, לא התירו לעשות כן אלא בכדי חייו, אבל יותר מכן אסור — גזירה שמא יבוא להימשך אחריו. רבינא אמר, בשאר כל אדם אסרו חכמים שמא ילמוד ממעשיו, אבל בתלמידי חכמים לא אסרו. לפי לשון אחרת לא אסר רב הונא כלל.

א. מה שנהגו עתה להלוות לנכרים — אומר רבנו תם, משום שבשל סופרים הלך אחר המיקל, וקיימא לן כלשון אחרונה. ואפילו לפי לשון ראשונה יש להתיר לפי שיש עלינו מס מלך ושרים, והכל הוא 'כדי חיינו'. ועוד, שאנו שרויים בין האומות ואי אפשר לנו להשתכר בשום דבר אם לא נישא וניתן עמיהם — הלכך אין לאסור רבית שמא ילמוד ממעשיו יותר משאר משא ומתן (תוס' ועוד). יש אומרים שלפי הטעם הזה אפשר שיש לאסור ליושבי ארץ ישראל עתה. ע' בספר כללא דרביתא יד, הערה ג.

ורבנו חננאל החמיר כרבי חייא וכרבינא גם יחד, שמותר רק בכדי חייו ובתלמידי חכמים. ובעל הלכות גדולות נקט כרבי חייא להתיר בכדי חייו, ולא הזכיר תלמידי חכמים. והרמב"ן כתב להתיר בכדי חייו לכל אדם, ובת"ח — אף להעשיר (וכ"פ הטור. וכ"כ הד"מ בשם הר"ן. וער"ן כאן ובתשובה נו).

ב. רבית דרבנן מותרת אף לפי לשון ראשונה — שאין גוזרים גזרה לגזרה (עפ"י ספר התרומות ועוד).

ג. ללוות מהגוי ברבית — מותר אף מדרבנן (עפ"י ברכי יוסף. וכתב בספר גדולי תרומה שלכך השמיטו בטשו"ע דין זה, דמלתא דפשיטא הוא).

א. להלוות לעכו"ם ברבית — יש סוברים שמצוות עשה היא (רמב"ם מלוה ה, א; חדושי הר"ן). וע"ע בתשובותיו סי' נו. ויש חולקים, שלא בא הכתוב אלא לאסור הלואה ישראל ברבית ב'לאו הבא מכלל עשה' (ראב"ד הל' מלוה שם; רמב"ן רשב"א וריטב"א. וכן משמע בפרש"י — תצא). אף לדברי הרמב"ם, אין מצוה בהלואה, אלא אך בנטילת הרבית כאשר מלוה, ורשאי שלא להלוותו כלל. וכן משמעות לשון ספר החינוך (תקעג). כן האריך בראיות הגרי"פ פערלא בבאורו לספר המצוות לרס"ג — עשה כה ח"א דף קסד).

ב. גר תושב מצוה להחיותו, ככתוב. [נחלקו הראשונים האם נמנית מצוה זו לעצמה או בכלל מצוות צדקה היא. ע' בהשגות הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם, טז; חדושי מרן רי"ז הלוי — ראה]. ונראה שאין בזה לאו דלא תאמין אלא עשה בלבד. ואפשר שכופים עליה (עפ"י מנחת חינוך תעט, ב). יש מי שכתב להסתפק האם מצוות הלואה [ששייכת גם כלפי עשיר] אמורה גם על גר תושב (ע' מנחת חינוך טו).

נראה שאם לא קיבל על עצמו בפני בית דין אלא שנוהר בשבע מצוות — אף לדעת הראב"ד (איסור"ב יד, ח) שמותר להניחו יושב בארץ, ומשמע שאין בו איסור לא תחנם הן

לענין מתנת חנם הן לענין חניה בקרקע, אבל אין מצווים להחיותו (עפ"י חו"א ב"ק י, טו).
ג. התוס' צדדו שמא בני נח מוזהרים על הרבית כמו שהוזהרו על הגזל [ואעפ"כ מותר לעכו"ם להלוות לישראל ברבית]. ולפי תירוץ אחר בתוס', לא הוזהרו בני נח על הרבית.

דף עא

קסח. מהם דיני קדימה במתן הלוואה?

ישראל ונכרי — ישראל קודם (אם כסף תלוה את עמי). ופירש רב הונא: אפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם.

עני ועשיר — עני קודם (...את העני).

ענייך (= קרובים ממשפחתך) ועניי עירך — ענייך קודמים. עניי עירך ועניי עיר אחרת — עניי עירך קודמים (עמך).

א. מבואר בפוסקים שמעלת עני על עשיר עדיפה ממעלת 'ענייך' — הלכך יש להלוות תחילה לעני, אפילו הוא בן עיר אחרת, מאשר לעשיר אפילו הוא קרובו ובן עירו. ומעלת 'ענייך' קודמת למעלת 'עניי עירך' — ולכן יש להקדים לעני קרוב משפחה אפילו הוא מעיר אחרת.

ונראה שמעלת 'עמי' קודמת לכל המעלות.

ב. כתב בספר אור זרוע (צדקה ט): 'כל הנופל בעוני וצריך למזונות, אינו נופל ליד גבאי תחילה, ואינו מוטל על הגבאי לפרנסו, אלא הקרובים מחוייבים לפרנסו, ועליהם מוטל עשה דוחי אחיך תחילה, עד שיעיינו בית דין אם אין ספק לקרובים, אבל לאחר שיעיינו שאין ספק לקרובים — מוטל על הגבאי'.

ג. נראה שדיני קדימה בצדקה ובמתן הלוואה שווים. וכשם שבצדקה כהן קודם ללוי ולוי לישראל וכו', כמו כן בהלוואה (מנחת חינוך סו, ג).

קסט. אלו דברים הוזכרו בנגותם וענשם של מלוי ברבית ובשכר המלוים שלא ברבית?

אמר רבי יוסי: בא וראה סמיות עיניהם של מלוי ברבית; אדם קורא לחברו 'רשע' — יורד עמו לחייו. והם מביאים עדים ולבלר וקולמוס ודיו וכותבים וחותמים: פלוני זה כפר באלקי ישראל.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא ברבית — עליו הכתוב אומר: כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח — עשה אלה לא ימוט לעולם. הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין. ואף על פי שראינו אנשים שנמנעים מלהלוות ברבית ומתמוטטים — הללו מתמוטטים ועולים והללו מתמוטטים ואין עולים.

תניא (ע"ה): רבי שמעון אומר: מלוי רבית יותר ממה שמרויחים מפסידים, ולא עוד אלא שמשימים משה רבינו חכם (— לישנא מעליא נקט) ותורתו אמת, ואומרים: אילו היה יודע משה רבינו שיהיה ריוח בדבר לא היה כותבו.

קע. א. האם גר נקנה בעבד עברי או קונה?

ב. האם אשה קונה עבדים ושפחות?

א. אין הגר נקנה בעבד עברי (ושב אל משפחתו). ואינו קונה עבד עברי — שכן קבלו, כל מי שאינו נקנה אינו קונה. ופירש רב נחמן בר יצחק, אינו קונהו כדין ישראל אבל קונה כדין עכו"ם, ונפקא מינה שהעבד אינו עובד לא את הבעל ולא את הבת (וחשב עם קנהו — ולא עם יורשי קונהו).

א. דוקא לענין זה, אבל לשאר דברים דין העבד כנמכר לישראל — יוצא בשש וביובל ובגאולת קרובים ועוד (עפ"י אמת ליעקב).

ב. מדברי הסמ"ג (עשה פג, מובא בכס"מ עבדים א) נראה שבן גר וגירות דינו כגר לענין זה. ובמנחת חינוך (מב, ז), הקשה על כך. ונקט שם מסברא שאם צד אחד מהוריו מישראל — הריהו נמכר לעבד כישראל, דקרינן ביה ושב אל משפחתו. ואולם מלשון כמה ראשונים נראה שכל שאמו גירות הריזה בכלל גר (עריטב"א ועוד).

ב. אשה קונה את השפחות ואינה קונה את העבדים. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף קונה את העבדים. ופרשו בגמרא שמחלוקתם בכנענים, אבל עבד עברי לדברי הכל אינה קונה, שאין זו דרך ארץ — שהוא מתייחד עמה. משא"כ בכנעני הריהי חוששת לקלקל עמו לפי שהוא פרוץ ויראה שמא יתפאר לגלות הדבר.

א. אשה שעברה וקנתה עבד — הרי דינו כעבד לכל דבר. ויש מצדדים שחייבת למכרו (ע' בספר החינוך מב שמב ובהגהות משל"מ; אוצר המלך — עבדים א; שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות נו).

ב. יש מי שכתב שאין אשה קונה אמה עבריה, מפני שאינה ראויה ליעוד. ועכ"פ כשאין לאשה בן (הגהות הרד"ל קדושין יט. וע' מנחת חינוך מב, יח).

ג. כתב הב"ח: יש ללמוד מכאן שאסור לאשה לשכור משרת יהודי לזמן — מפני החשד. ומשמע מסתימת הדברים שאף אשה שיש לה בעל אסור חכמים, כשם שאסרו לכל אשה ללמוד תינוקות (מובא בש"ך יו"ד רסו סקל"א). ודעת הט"ו (סק"ו) להתיר לאשה להעסיק משרת כשר, שאינו דומה לעבד. ולדבריו, אשה שיש לה בעל נראה שלא אסרו כלל, אפילו בעבד.

ד. יש אוסרים [דלא כהרמב"ם] לקנות אפילו עבד קטן פחות מבן תשע — שמא תשהנו לכשיגדיל (עפ"י ב"ח וש"ך).

קעא. א. מהו להיות ערב לנכרי המלוה ברבית לישראל? (ומה הדין בהלוואה שנתן ישראל לנכרי ברבית)?

ב. מעותיו של נכרי המולוה לישראל ברבית, מהו להלוותו לישראל אחר?

ג. מעותיו של ישראל המולוה לנכרי ברבית, האם מותר לישראל אחר ללוותו?

א. דרשו בברייתא מן הכתוב אל תקח מאתו נשך ותרבית — אבל אתה נעשה לו ערב. ופרשו, ערב לנכרי המלוה לישראל ברבית. ודוקא כשקיבל עליו הנכרי לדון בדיני ישראל שאין תובע את הערב בתחילה (רש"י) אלא את הלווה, אבל בלאו הכי — אסור, כיון שבדיניהם אין המלוה תובע אלא את הערב, נמצא הערב כלוה מן הנכרי מתחילה וחוזר ומלוה לישראל.

א. לפירוש הרשב"א והר"ן, לא אסרו אלא בערב המסלק את הלווה מן המלוה (וכן פירש הר"ן [דלא כרשב"א] דעת רש"י. ועמהר"ם ש"ף), אבל בערב-קבלן שיכול לתבוע מי שירצה — מותר. ומהראב"ד מבוואר שאף בערב קבלן אסור (עריטב"א).

ב. עתה שאף בדיניהם אין פורעים מן הערב אם יש ללווה לפרוע — הרי זה נידון כמי שקבל עליו לדון בדיני ישראל (רא"ש).

ג. אם זקף בשעת ההלוואה את הרבית והוסיפה על הקרן — יש אומרים שאז נעשה הכל כקרן ומותר להיות ערב על זה (ע' חתם סופר קלו. מובא בפ"ת קע. וע"ש בגליון רעק"א).

ד. נכרי שלוח מִישראל — התוס' (והר"ן ועוד) נקטו שמותר לישראל אחר להיות ערב על הלוואה זו, מפני שלא נעשה הערב כלוה מעתה, שהרי בדיננו אין המלוה תובע את הערב תחילה [ובערב קבלן — דעת הר"ן לאסור. ויש מתירים — עב"י קע בשם הרמב"ן בתשובה רכג]. והראב"ד חולק ואוסר, מלבד אם התנה המלוה עם הנכרי שלא ידחה אותו אצל הערב אלא אם אין בידו לפרוע. (וכן דעת ראבי"ה, שהערב לא ישלם את הרבית אלא את הקרן, עד שיתן הנכרי הרבית).

ב. ישראל שלוח מעות מן הנכרי ברבית וביקש להחזירן לו. מצאו ישראל אחר ואמר לו: תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו — אסור (שהרי זו הלוואה מישראל לישראל. ואפילו אמר אני אעלה לגוי אסור. תוס').

אפשר שאין הדבר אסור מהתורה אלא מדרבנן, כיון שהמעות והרבית באים לידי הנכרי (כן כתב הרמב"ן בדעת רבינא).

ואם העמידו אצל נכרי — מותר (אפילו אם נתן הרבית ליד ישראל. תוס'). ופרשו בשם רב אחא בריה דרב איקא, כגון שאמר לו הנכרי הניחם על גבי קרקע והיפטר — אבל בנתינה ישירה מישראל לישראל אסור, שהרי אין שליחות לנכרי להיות כמותו, הלכך ישראל מישראל קיבלם ברבית.

ואפילו אמר לו הנכרי תן לפלוני והיפטר, ואני אתנה עמו שיתן לי קרן ורבית — אסור, כיון שקבל המעות מיד ישראל שהמעות היו באחריותו עד עתה, הלכך נראה כנותן לו רבית [כן לשון התוס'. ובלשון תור"פ משמע לכאורה שאסור מדאורייתא משום 'לא תשימון'. וע' גם ברשב"א. וע"ע קצוה"ח קכא סק"א]. אבל בהניחן על גבי קרקע מותר, ואפילו לא הפקיר ישראל את המעות כשהניחן והריהן עדיין שלו כשנטלן השני, אעפ"כ מותר כי כשפורע לנכרי רבית אינו בשביל ישראל ראשון שהרי כבר פטרו הנכרי (תוס' ורא"ש).

ויש אומרים שאם אמר הנכרי תן לפלוני והיפטר מותר אפילו קיבל ישראל מיד ישראל (ערמב"ן בשם רבנו משה ב"ר טודרוס. וכן דעת הריטב"א). והרמב"ן והר"ן כתבו שאם אומר לו תן לפלוני לשם פקדון שלי והיפטר, ואחר כך נוטל לעצמו — מותר. (וכן מובא בב"י קסח לצדד בשם תלמידי הרשב"א).

רב פפא אמר: כגון שהנכרי נטל מזה בידו ונתן לזה. והחידוש הוא שאין אומרים על דעת ישראל נתן וכאילו בא מישראל לישראל.

לפי לשון אחת, אמר רב אשי: אפילו נתן ישראל לישראל מותר, כי יש שליחות לעכו"ם בכל התורה מלבד בתרומה. ולפי לשון אחרת, ישראל נעשה שליח לעכו"ם. לא נתמעט אלא שליח עכו"ם של ישראל — ושתי הלשונות הללו בדברי רב אשי נדחו. וכן דחו את דברי רבינא שאמר שאעפ"י שנתמעט עכו"ם מתורת שליחות — יש לו דין זכייה [מדרבנן].

ג. נכרי שלוח מעות מישראל ברבית וביקש להחזירן לו. מצאו ישראל ואמר לו תנם לי ואני אעלה לך (או לישראל. רא"ש) כדרך שאתה מעלה לו — מותר. ואם העמידו אצל ישראל — אסור.

רבנו תם אמר שלפי מסקנת הגמרא מדובר כשישראל המלוה נטל מהנכרי ונתנם לישראל אחר [והחידוש הוא שלא נאמר שעשה כן על דעת הנכרי ואין כאן הלואה מישראל לישראל], אבל אם הנכרי עצמו נתן לישראל אחר — מותר, לפי שאין שליחות לנכרי אף לא לחומרא [וה'בשלמא' שאמרו — אינו קיים לפי האמת. ומצינו כיוצא בזה הרבה. עתוס' ורמב"ן. ויש מי שכתב שלרש"י לעולם 'בשלמא' נשאר למסקנא — ע' נובי"ת אה"ע נד אות ט]. אבל מרש"י ומר"ח משמע שלעולם אסור משום שאנו דנים לחומרא שיש שליחות לעכו"ם וכאילו בא מישראל לישראל (עפ"י תוס' הרמב"ן סייע לרבנו תם מהירושלמי. ואולם כתב שבעל נפש יחמיר לעצמו. והר"ן כתב שראוי לחוש לדברי ר"ח ורש"י וכפשוטו הסוגיא).
 [יש אומרים לפי שיטה זו שהוא הדין לכל התורה, יש שליחות לנכרי לחומרא. ויש אומרים דוקא ברבית החמירו].
 והרמב"ם כתב שאם העמידו אצלו הרי זו רבית קצוצה. ומשמע שיוצאה בדיינים (ערמב"ן; חדושי הגר"ח"ס).

א. ישראל שאמר לנכרי לזה לי מעות מישראל בשמך, ואני אשלם כל מה שאתה צריך לשלם לו, קרן ורבית, והמלוה אינו יודע שבשביל ישראל הוא לזה אותם, אפילו נודע לו אחר כך — רבנו תם התיר, לפי שאין שליחות לנכרי אפילו לחומרא. ור"י כתב אפילו אם נחמיר בשליחות נכרי — מותר, כי אין מחזירים אותו ברשע לומר עשאו שליח, אלא דעתו שהנכרי ילוה מישראל ויחזור וילוה לו. ואפילו פירש בפני עדים שיהא שלוחו, אין מחזירים בדבר, שאין דומה לאמור בסוגיא כיון שהמלוה לא ידע כלל מהלווה הישראל (ערא"ש סי' נה. וכן הסכימו הרמב"ן הרשב"א והר"ן).

ויש אומרים שאמנם המלוה שאינו יודע לא עבר איסור ומותר לו לגבות הרבית, אבל על הלווה יש איסור בדבר (ע' טור בשם הרא"ש — בדעת רש"י; שו"ע קסח, ז ובהגהות רעק"א).

ב. ישראל שנתן משכון לנכרי ללוות עליו מעות מישראל ברבית — ר"י התיר (וכן הסכים הרשב"א), משום שודאי הקנה לו לנכרי את המשכון [והוא קונה במשיכה]. והנכרי הוא שלוה מישראל. ואילו הרמב"ן חולק ואוסר, שהמלוה אחראי כלפי משכונו של ישראל חברו (ע"ש פרטים נוספים).

נכרי שאמר לישראל, לזה לי מעות ברבית מיד ישראל אחר [על משכון זה] — מותר, שהישראל אינו אלא שליח להבאת [המשכון] המעות, ובלבד שהאחריות אינה מוטלת עליו אלא על המלוה. ואם אינו מאמין לשליח, יתנה עמו שלא יהא נאמן לומר נגנב או נאבד (עפ"י רא"ש ור"ן. וע' בפירוט ברמב"ן).

ישראל שנתן משכון לחברו ללוות עליו מן הנכרי ברבית — מותר, שהנכרי סומך על משכונו וכל האחריות על המשכון. אבל בלא משכון אסור כיון שהאחריות כלפי הגוי מוטלת על השליח [בלבד. ער"ן], הריהו כלוה מן הנכרי וחוזר ומלוה לישראל אחר ברבית (רמב"ן ור"ן; רא"ש סי' נו). ויש מתירים אף בזה, לפי שהשני אינו אלא שליח לראשון (רבנו משה ב"ר טודרוס, מובא ברמב"ן ועוד. וע' מנחת שלמה ח"ב סח, ו).

ג. אמרו בירושלמי כלל: כל שהמעות באחריות ישראל — אסור להלוותם ברבית. באחריות נכרי — מותר. הלכך מעות של נכרי ביד אפוטרופוס או סנטר (= מפקח, משגיח) ישראל — מותר להלוותם ברבית, ולהפך — אסור. ואילו מעות של נכרי המופקדות ביד ישראל —

אסור לו להלוותם ברבית. ולהפך — מותר (מובא בתוס' ורא"ש. וי"ג להפך, ומ"מ לדברי הכל תלוי בקבלת אחריות. ערמב"ן).

בדומה לזה, ישראל שאמר לנכרי הילך שכרך והלוה מעותי לישראל ברבית — אסור. אבל נכרי שאמר לישראל כן — מן הדין מותר אבל אסור מפני מראית העין (תוספתא, מובאת בראשונים. באופן השני יש מתירים מן הדין אפילו אמר לו הנכרי טול חצי או שלישי בשכרך. ויש שאינם מתירים אלא כשקצץ לו שכר קבוע בין ירויה בין יפסיד. ערמב"ן).

ד. משכון של נכרי ביד ישראל, והלך ומשכנו לישראל אחר שיקח הרבית מן הנכרי מכאן ואילך — רבנו תם התיר, ובלבד שיאמר לו הריני מוכר לך כל זכות ושעבוד שיש לי על משכון זה ואין לי עסק עמך עליו ולא לך עלי (רא"ש. וכן הסכים הרמב"ן. והרא"ש (פסחים פ"ב י) הביא מבעל העיטור להתיר, ומשמע אף בסתם). וראב"ד אסר, שהרי ישראל מגוי קונה משכון, ועוד שהוא באחריותו (ערמב"ן).

משכנו של ישראל ביד נכרי והוא אוכל ממנו רבית, והלך הנכרי ולוה על משכון זה מישראל אחר ומעלה לו רבית — יש אוסרים (ר"ן; בעל העיטור ובעל התרומות) ויש מתירים (רא"ש פסחים פ"ב י; שו"ת הרשב"א ח"ג רכט).

ה. נכרי שהלוה לישראל ברבית וכתב בשטר, ומכר שטרו לישראל אחר — יש שלמדו מהגמרא להלך (עב). שאסור אותו ישראל לגבות את הרבית. והריטב"א (שם) דחה ראייתם.

דפים עא — עב

קעב. האם יש תורת שליחות וזכיה בנכרי ובקטן?

הסיקו שאין שליחות לנכרי מישראל ולא לישראל מנכרי, הן בתרומה (כן תרימו גם אתם — מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית) הן בכל התורה כולה (שלמדים משליחות דתרומה).

א. לשיטת רש"י, ברבית [ויש אומרים אף בכל התורה. ויש מי שכתב: בעניני ממונות וכד' השייכים בנכרי, ולא במצוות ואיסורים של ישראל] החמירו חכמים לומר יש שליחות לנכרי לחומרא, כדלעיל.

ב. נכרי לנכרי — כתב בספר משאת בנימין שעושה שליח (וכן דעת הש"ך רמג סק"ה). והבית-שמואל (ה סק"ט) חולק. (ובקצוה"ח קפח סק"א דחה ראייתו וכתב להוכיח כדעה ראשונה. ובאבנ"מ ה סק"ג דחה הוכחה זו).

וכמו כן אין דין 'זכיה' בגוי, אף לא מדרבנן. ואינו דומה לקטן שאעפ"י שאין בו שליחות יש בו 'זכיה' [לפנינו הגרסא: מדרבנן] — הואיל והוא בא לכלל שליחות, משא"כ בגוי.

יש סוברים שקטן יש לו זכיה מדין תורה, אעפ"י שאין לו שליחות (ע' בראשונים כאן ובקדושין מב; נקודות הכסף יו"ד שה; קצוה"ח רמג סק"ז).

דף עב

קעג. א. נכרי שהלוה לישראל ברבית או לוה ממנו, ונתגייר — האם גובה את הרבית?

ב. שטר שכתוב בו רבית — האם הוא כשר וגובה את הקרן, אם לאו?

ג. שטרי חוב המוקדמים — מה דינם?